

VRIJEME, PROSTOR I DUHOVNOST. BENEDIKTINSKO MONAŠTVO I NJEGOVO NASLIJEĐE

Vrijeme, prostor i duhovnost. Benediktinsko monaštvo i njegovo naslijeđe – Time, Space and Spirituality. Benedictine monasticism and its Legacy. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa (Zadar, 17. rujna 2020.), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu – Crkva u svijetu, ur. Ivan Bodrožić – Darko Rapić, Split, 2024., 472 stranice

Zbornik pod naslovom *Vrijeme, prostor i duhovnost. Benediktinsko monaštvo i njegovo naslijeđe* plod je rada međunarodnoga znanstvenog skupa koji je održan 17. rujna 2020. godine u Zadru. U Zborniku se nalazi 21 objavljeni znanstveni rad.

Zbornik se otvara uvodnom riječju urednika Ivana Bodrožića pod naslovom *Tisućljetna prisutnost za bolju budućnost*. Prof. dr. sc. Ivan Bodrožić svoju uvodnu riječ otvara vrlo važnom tvrdnjom u kojoj sažeto, ali istinito ocjenjuje doprinos sv. Benedikta zapadnoj kršćanskoj civilizaciji. „Ne želeći osporavati doprinos svetih otaca kao znamenitih teologa svoga vremena koji su ostavili traga i utisnuli pečat zapadnoj kršćanskoj civilizaciji, ipak valja istaknuti da ništa manji doprinos od njih nije ostavio sveti Benedikt (480. – 547.). Tražeći put dosljedna života i vjernosti evanđeoskim savjetima, opredijelio se za monaški život koji je ponudio kao duhovni model svojim suvremenicima“ (str. 5). Nakon što su brojne osobe prihvatile njegov način života, na Zapadu se sve brže širi benediktinsko monaštvo (usp. str. 5). Autor, nadalje, tematizira i prisutnost benediktinaca u našim krajevima te se ponajprije javljaju muški, a uskoro i ženski samostani „vjerojatno da je već početkom 10. stoljeća u Zadru bio i ženski samostan koji će od 11. st. nositi ime sv. Marije“ (str. 6).

U pozdravnom govoru opatice samostana sv. Marije iz Zadra opatica M. Anastazija Čizmin zahvalila je svima koji su se odazvali na ovaj simpozij i zaželjela uspješan rad (usp. str. 7).

Anastazija Čizmin i Klara Begić objavile su rad pod naslovom *Milenij za nama. Zaslužne opatice u prošlosti samostana i crkve koluđrica benediktinki sv. Marije u Zadru*. Autorice u radu polaze od tvrdnje kako je prošlost samostana sv. Marije obilježena jakim, ali i samozatajnim ženama koje su svoju snagu crpile iz Božje Riječi. Zadatak im je bio štititi samostan te ujedno i benediktinski način života. U radu autorice pregledno izlažu jedanaest stoljeća povijesti

samostana sv. Marije u Zadru te obrađuju ujedno lik i djelo jedanaest opatica. Ono što im je zajedničko jest da su, kada je to bilo moguće, pristupale značajnijim građevinskim zahvatima. Autorice su predstavile sljedeće opatice: Lampredia; Cicca; Vekenega; Nikolota; Marija Begna i Laura Nassi; Donata Nassi; Glorija Calcina; Fucia Fanfogna; Antonija Seismit te, naposljetku, Benedikta Braumn. U zaključku autorice podsjećaju da su u izlaganju spomenute samo opatice koje su na poseban način označile svoje vrijeme, zadužujuć i samostan i grad (usp. str. 32).

Ana Jordan Knežević objavila je rad pod naslovom *Benediktinsko monaštvo i sakralna arhitektura u Ninu i Biogradu tijekom srednjega vijeka*. Autorica u radu donosi najnovija istraživanja o benediktinskim sakralnim kompleksima u Ninu i Biogradu. Nadalje, autorica se bavi i ranokršćanskom bazilikom sv. Marije te ujedno i analizira ostatke sakralne arhitekture na položaju Mijovilovac. Zaključci do kojih autorica dolazi, a odnose se na sakralnu arhitekturu u Ninu i Biogradu, plod su njezinih vlastitih istraživanja te proučavanja neobjavljenih spisa iz arhiva don Luke Jelića u Arheološkome muzeju u Splitu kao i arhiva Ejnara Dyggvea u Konzervatorskom odjelu u Splitu. Autorica zaključuje sljedeće: „Razvoj benediktinskih samostanskih kompleksa u Ninu i Biogradu usko je povezan uz ulogu hrvatskog kralja Petar Krešimir IV. (1058.-1074.) kao pokrovitelja i graditelja sakralnih objekata unutar hrvatskih gradova“ (str. 64).

Zdenko Dundović objavio je rad pod naslovom *Posjedi zadarskih benediktinki u 18. st.* Autor u radu, a na temelju istraživanja arhivskoga gradiva benediktinskoga samostana sv. Marije u Zadru kao i arhivskoga gradiva mletačke magistrature Soprintendenti alle decime del clero iz Državnoga arhiva u Veneciji te, u konačnici, dosad objavljene znanstvene literature, minuciozno promišlja o stanju posjeda zadarskih benediktinki u Zadru u 18. stoljeću. Osim samostanskim posjedima benediktinki Sv. Marije, autor se također bavi i stanjem posjeda benediktinskih samostana sv. Katarine u Zadru te, naposljetku, ženskoga benediktinskoga samostana sv. Margarite u Pagu.

Ana Mišković objavila je rad pod naslovom *O Crkvi sv. Krševana u Zadru i kapeli njezina sveca zaštitnika*. Autorica zaključno piše kako se na temelju istraživanja te analiziranja dostupne građe može pouzdano zaključiti kako se u „dnu južnog bočnog broda crkve sv. Krševana nalazio oltar sv. Krševana, sa slikama (starijom gotičkom i mlađom, baroknom) na kojima su bili uprizoreni spomenuti svetac i sv. Zoilo“ (str. 124). Kad je riječ o kapelici, ona je, nastavlja dalje autorica, bila osvijetljena malim prozorom u skladu s osvjet-

ljenjem koje pada na dan proslave sveca zaštitnika 24. studenoga. Uz to, kapelicu su osvijetljavala i dva veća prozora (usp. str. 125) te, konačno, autorica zaključuje: „Ovako koncipirana kapela slična je u određenoj mjeri kapeli sv. Anastazije u stolnoj crkvi (...)“ (str. 126).

Vanja Kovačić objavila je rad pod naslovom *Simboličko značenje prostora u ženskim benediktinskim samostanima dalmatinskih gradova*. Autorica u radu ističe kako su ženski benediktinski samostani u Dalmaciji redovito bili smješteni unutar gradova, a razvijaju se adaptacijom postojećih građevina i adicijom novih gradnji u skladu s crkvenom reformom. Autorica zaključuje kako su za „razliku od projektiranih samostana koje odlikuje pravilnost i zadana tipologija, dalmatinski samostani nastaju u gustom urbanoj matrici, najčešće na rubnom dijelu uza same fortifikacije gdje se postojeća stambena arhitektura adaptira samostanskoj odvojenosti unutar strukture grada te kasnije pravilima stroge klauzure“ (str. 157-158). U svojoj analizi autorica se usredotočila na arhitektonske predloške i arhivske uspomene pokušavajući utvrditi kako arhitektonske predloške tako i modele klauzurnih samostana u urbanim sredinama, te ujedno i unutrašnju hijerarhiju i vrijednost zatvorenog prostora monaškog života, te, konačno, i simboličke prostorne elemente koji nedvojbeno ukazuju na primjenu klauzurnih pravila u duhovnom životu koludrica (usp. str. 160).

Marija-Ana Dürriegl objavila je rad pod naslovom *Sveta Hildegarda iz Bingena - književnost i teologija u viziji*. Autorica rad otvara tvrdnjom kako je Hildegarda iz Bingena (1098. - 1179.) bila jedna od najznačajnijih benediktinki zreloga srednjeg vijeka (usp. str. 163), a zaključak je sljedeći: „Spajajući različite diskurse, Hildegarda kreira neobičan hermeneutičko-poetski svijet u okviru žanra srednjovjekovnih vizija, što je jedinstveno ostvarenje i u području teologije i u području srednjovjekovne književnosti. Time je dala nezaobilazan biljeg tradiciji europske benediktinske duhovnosti“ (str. 181).

Vesna Badurina Stipčević objavila je rad pod naslovom *Pariški zbornik Slave 73 (1375) u kontekstu hrvatsko-glagoljske benediktinske baštine*. Autorica u radu izlaže o tome kako su benediktinci u Hrvatskoj bili i glagoljaši, a osim latinskoga jezika upotrebljavali su također i hrvatskokrvenoslavenski jezik te kao pismo glagoljicu. U benediktinsku glagoljsku baštinu, pojašnjava dalje autorica, ubrajaju se *Bašćanska ploča* te hrvatskoglagoljska *Regula Svetoga Benedikta*. Benediktinskom glagoljskom naslijeđu pripada i *ordo missae* u najstarijem hrvatskoglagoljskom zborniku, *Pariškom zborniku Slave 73* (1375.). Autorica ističe kako se ovaj rukopis razlikuje od drugih hrvatskoglagoljskih izvora, jer između ostalog sadrži rijedak primjer glagoljaškog *liber horarum* i predstavnik je onih liturgijskih teksto-

va koji su općenito nestali iz uporabe nakon franjevačke reforme. Autorica rad zaključuje sljedećim riječima: „Budućim intenzivnim interdisciplinarnim istraživanjima, ne samo liturgijskim i tekstološkim, nego i filološkim i komparativnim svih tekstova u Pariškom zborniku, misnog reda, kalendara, psaltira, molitava, neliturgijskih tekstova, te utvrđivanjem izvora i predložaka na temelju kojih je ovaj glagoljski kodeks sastavljen, zasigurno će se proširiti spoznaje o tragovima benediktinske baštine u hrvatskoglagoljskoj srednjovjekovnoj kulturi“ (str. 193).

Andrea Radošević objavila je rad pod naslovom *Beda Časni u Drugome Beramskom Brevijaru iz 15. st. Uvod u istraživanje Bedina opusa u Hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*. U ovom radu analiziraju se homiletičke lekcije zapisane u Drugom beramskom brevijaru iz 15. stoljeća. Zaključak je rada sljedeći: „Usporedba je pokazala kako je hrvatskoglagoljski prijevod nastao prema latinskom tekstu u kojem je nekoliko Bedinih rečenica bilo zamijenjeno onima Hrabana Maura i Ælfrica. (...) Ovaj je rad tek uvod u istraživanje opusa Bede Časnoga u hrvatskoglagoljskoj književnosti. Kako je riječ o jednome od najvećih srednjovjekovnih intelektualaca, moguće je uskoro očekivati nove radove o recepciji njegovih djela u starijoj hrvatskoj književnosti“ (str. 225).

Vinicije Lupis objavio je rad pod naslovom *Kulturna baština benediktinskog samostana sv. Marije od Kaštela u Dubrovniku*. Nakon provedene sustavne analize građe, autor opravdano zaključuje: „Samostanski sklop sv. Marije od Kaštela ima iznimno značenje za hrvatsku kulturu i baštinu, sve od spomenika arhitekture hrvatskih renesansnih graditelja: braće Andrijića s početka XVI. stoljeća, književnice Benedikte Gradić, koja je djelovala u ovom samostanu, ali i baštine iz ukinutih susjednih samostana koja se vezuje uz utemeljitelja hrvatskoga rječosložja - Bartula Kašića, kao i vrijednih moćnika i slika sačuvanih danas u dubrovačkoj prvo stolnici“ (str. 249).

Marko Medved objavio je rad pod naslovom *Benediktinska prisutnost u Rijeci i okolici*. Autor smatra kako je do sada prisutnost benediktinaca i benediktinki u gradu Rijeci i okolici samo u manjoj mjeri bila predmetom interesa historiografije dok povijest samostana benediktinki sv. Roka nije proučavana. Razlog je, smatra autor, što su nakon tri stoljeća prisutnosti riječke redovnice nakon Drugoga svjetskog rata izbjegle u Italiju, a tamo žive do danas. Za autora nema nikakve dvojbe da je njihova prisutnost u Rijeci od iznimnog značenja te su, ujedno, i zaslužne za povijest školstva u Rijeci jer su one vodile prvu javnu djevojačku školu (usp. str. 267).

Arkadiusz Krasicki objavio je rad pod naslovom *Citati i upućivanja na Matejevo evanđelje u benediktinskom pravilu u odnosu na lik monaha*. Autor u radu stručno istražuje benediktinsko Pravilo pod vidom svetopisamskih tekstova, a Matejevo evanđelje prema autoru i njegovoj analizi čini okosnicu Pravila. Najviše tekstova pojavljuje se iz 5 - 7 poglavlja koja su poznata kao Isusov Govor na gori. Na temelju provedene analize, autorov je zaključak sljedeći: „Analiza i sinteza Pravila dokazuje kako najviše citata, direktnih ili indirektnih, pripada Matejevju evanđelju, time se potvrđuje naša teza da se lik monaha/učenika u benediktinskom Pravilu potpuno podudara s Isusovim nacrtom Crkve koji opisuje Matej u evanđelju“ (str. 283).

Jozo Milanović objavio je rad pod naslovom *Traženje Boga u Benediktovoj Školi službe Gospodnje*. Autor rad piše prvenstveno na temelju Benediktova Pravila. Zatim autor koristi i radove istaknutijih poznavatelja benediktinskoga monaštva. Ponajprije je predstavljena monaška zajednica kao škola službe Gospodnje u kojoj Benediktovi početnici postaju Kristovi učenici, a zatim se izlaže o značenju stvarnog traženja Boga i koje revnosti istinski bogotražitelji moraju usvojiti. Autorov je zaključak jasan: „Traženje Boga u školi službe Gospodnje teška je i trajna zadaća, ali ponizni Benediktov monah želi slijediti primjer nadahnutoga molitelja Psalma 119. (...) Traženje Boga pashalno je traženje. Istinskoga bogotraženja nema bez žrtvovanja, ali nema ni istinskoga žrtvovanja koje ne bi vodilo do radosnoga bogonalaženja“ (str. 300-301).

Ivan Bodrožić objavio je rad pod naslovom *Krjepost poslušnosti u zapadnoj monaškoj tradiciji do Pravila sv. Benedikta*. Autor polazi od tvrdnje da je u povijesti istraživanja monaškoga života i duhovnosti u ranome kršćanstvu krjepost poslušnosti ostala izvan fokusa. Kako bi cjelovitije istražio i prikazao temu, autor u istraživanje uvodi tumačeći teološko značenje ove krjeposti u kontekstu rano-kršćanskog asketizma i monaštva. Zatim se prelazi na propitivanje ove krjeposti u konkretnom povijesnom kontekstu monaških inicijativa u zapadnome kršćanstvu od 4. do 6. stoljeća. Autorov je zaključak u radu sljedeći: „Ovo istraživanje pokazalo je da se shvaćanje važnosti krjeposti poslušnosti u kontekstu monaškoga života razvijalo postupno sve dok nije poslušnost postala standard monaškoga života. Tako će postati, uz djevičanstvo i siromaštvo, jedna od stožernih vrjednota asketskoga života u ranome kršćanstvu, te će u Srednjem vijeku, s punim pravom, biti protumačena kao evanđeoski savjet koji je Gospodin dao onima koji ga žele savršenije nasljedovati, jer je i sam živio poslušno svome Ocu“ (str. 320).

Mladen Parlov objavio je rad pod naslovom *Papa Pavao VI. i sveti Benedikt*. Nakon uvodnih misli, u kojima ukazuje na neposredni

kontekst apostolskog pisma *Pacis nuntius* kojim je papa Pavao VI. sv. Benedikta proglasio zaštitnikom Europe, autor prikazuje i sadržaj toga važnoga Pisma. U nastavku autor progovara i o širem povijesnom kontekstu u kojem je nastalo apostolsko pismo pape Pavla VI., kao i o procesima dezintegracije koji su doveli do Drugoga svjetskog rata. U posljednjem dijelu članka autor progovara o mogućoj aktualnosti apostolskog pisma, te zaključuje: „Ekonomsko povezivanje europskih naroda, koje je počelo već desetak godina nakon Drugoga svjetskog rata, nije dostatan temelj za dugoročnu izgradnju europskoga zajedništva. Ono se može izgraditi, poručuje pismo *Pacis nuntius*, jedino na vrijednostima koje su stoljećima izgrađivale Europe, koje su proistekle iz Evandjelja, a kojih se suvremena Europa preolako odriče“ (str. 332).

Elvis Ražov objavio je rad pod naslovom *St. Benedict: a response to the crisis of Faith and Culture in Europe according to pope Benedict XVI*. Autor u radu analizira mjesta u djelima teologa Josepha Ratzingera (kasnije pape Benedikta XVI.) u kojima razmatra važnost sv. Benedikta u kriznim vremenima u kojima se Europa našla. Autor analizira viđenje pape Benedikta XVI. o prosvjetiteljskoj kulturi koja je dovela do sekularističkog shvaćanja Europe, što papa Benedikt vidi kao osnovnu bolest Europe u prosvjetiteljskom redukcionizmu, a krajnja je posljedica gubitak temelja za javni moral, negacija ljudskoga dostojanstva osobe i gubitak slobode u diktaturi relativizma koji protuslovi temeljnoj polazišnoj točki prosvjetiteljstva. Autor ističe kako papa Benedikt XVI. predlaže upravo sv. Benedikta kao živi primjer otvorenosti uma za cijelu stvarnost u kojem se susreće Boga kao temelj svega što postoji. On uči pravoj čovječnosti, on vodi istinskoj slobodi kroz poslušnost Riječi Božjoj, te u konačnici demokraciji vraća njezin temelj (usp. str. 352).

Gabriele Archetti objavio je rad pod naslovom *Nourishment and Asceticism: the Measure of Food*. Autor u radu polazi od konteksta šire povijesti monaškog života u kojemu je pažnja koja se pridavala hrani bila središnja kako za pustinjačko tako i za cenobitsko iskustvo bilo na Istoku bilo na Zapadu. U radu se jasno ističe kako su vrste i količine hrane, ali i vrijeme obroka, bili vidljivi u propisima, pravilima i običajima monaha. Iako nijedno jelo ili piće nije apsolutno zabranjeno, izbor prehrane ipak je morao biti opravdan biblijskim i vjerskim razlozima, a prije svega medicinskim i dijetetskim.

Simona Gavinelli objavila je rad pod naslovom *Pregare con i libri: committenze librerie e varietà grafiche presso il monastero di Santa Maria di Zara (secoli XI-XIII)*. Autorica u radu analizira liturgijske manuskripte koji su izdani u Bariju za samostan sv. Marije u Zadru.

Francesca Stroppa objavila je rad pod naslovom *Iconografia claustrale e spazi liturgici: il caso di Santa Maria di Zadar*. Autorica u radu ističe kako se ambijent u kojem se živio klauzurni život tijekom stoljeća mijenjao i prilagođavao potrebama zajednica. Isto vrijedi i za liturgijski prostor, koji je imao svoju funkciju u životu zajednica. Autorica to na poseban način primjenjuje na samostan sv. Marije u Zadru te zaključuje kako nam ispitivanje i praćenje ovog razvoja pomaže u shvaćanju samostanske arhitekture koja treba biti u službi Bogu (usp. str. 412).

Laura del Bono objavila je rad pod naslovom *Charity and Welcome at the Monastery*. Autorica u radu istražuje Benediktovo pravilo u kojem se kaže da se gosta prihvaća sa svim milosrđem te s njim treba i moliti. Autorica u istraživanju analizira funkcije i povezanost s društvenim i političkim životom na dijakroničan način te ujedno i prikazuje srednjovjekovnu institucionaliziranu dobrotvornost.

Roberta Franchi objavila je rad pod naslovom *L'incontro tra Benedetto e Scolastica: tra preghiera, amore e visione di Dio*. Autorica u radu analizira dan koji su sv. Benedikt i Sv. Skolastika proveli zajedno, odnosno analizira pripovijest o tom danu na temelju knjige Grgura Velikoga. Zaključak je rada da je sv. Benedikt nastavio biti svjetlo na zemlji preko svojeg Pravila, a također i svjetlo Europe.

Silvija Vaglica objavila je rad pod naslovom *L'Abate Bonifacio Maria Krug sulle note del Vangelo*. Autorica u radu analizira 6 kompozicija za klavir koje je Bonifacio Maria Krug skladao i nazvao *Život Isusov – glazbene misli*. Svaka kompozicija ima broj (od 1 do 6) te također i naslov i podnaslov. Dok naslov ističe posebno mjesto, podnaslov opisuje događaj iz evanđelja na kojem se glazbeni ulomak temelji.

Zbornik radova pod naslovom *Vrijeme, prostor i duhovnost. Benediktinsko monaštvo i njegovo naslijeđe* – koji je, kako smo već istaknuli, plod rada međunarodnoga znanstvenog skupa koji je održan 17. rujna 2020. godine u Zadru – predstavlja vrijedan doprinos istraživanju i cjelovitijem shvaćanju obrađene teme. Autori, kako domaći tako i strani, stručno i znalački obrađuju naznačene teme te svojim uvidima, analizama i zaključcima ne samo da bacaju novo svjetlo na već postojeća istraživanja o ovoj tematici nego i donose nove uvide i otvaraju prostor za nova istraživanja. Uvjereni smo kako će ovaj zbornik radova pronaći svoje mjesto među zainteresiranim čitateljima te će pomoći u boljem shvaćanju važnosti benediktinske prisutnosti na našim prostorima.

Ivan Macut